

Publiceringsår 2016

Skolans arbete med extra anpassningar

– Kvalitetsgranskningsrapport

en sak
ch tak.

ni dörjan
ni hessan
ni regnan

n kan göra
och köra.

någon är
och kär.

Kvalitetsgranskning 2016
Diarienummer: 2015:2217
Foto: Monica Ryttmarker

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Inledning	7
De olika typerna av ledning och stöd som eleverna har rätt till	9
Kvalitetsgranskningens resultat	10
Arbetet med att utveckla och etablera arbetssätt med extra anpassningar är fortfarande i ett uppbyggnadsskede.....	10
Många skolor har inte identifierat vilka behov eleverna har	11
Eleverna får sällan de extra anpassningar de behöver för att ges förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.....	13
Skolan följer sällan upp effekten av de extra anpassningarna	15
Separata länkar i kedjan för extra anpassningar som fungerar bättre.....	15
Avslutande diskussion	18
Skolorna behöver planera hur arbetet ska gå till.....	18
Utvecklingsområden för skolorna i arbetet med extra anpassningar	19
Övriga iakttagelser.....	20
Referenser	22
Bilagor	24
Metod och genomförande	24
Syfte och frågeställningar	25
Uppgift om vilka skolor som har granskats.....	29

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

De enskilda granskningsbesluten och granskningsrapporterna återfinns via Skolinspektionens hemsida.

Kvalitetsgranskningen har genomförts med stöd av rådgivare från Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Ulf Pantzare, Skolinspektionen i Umeå.

Sammanfattning

Elever som inte når målen eller riskerar att inte nå målen ska få stöd i form av extra anpassningar eller särskilt stöd. Det som skiljer särskilt stöd från extra anpassningar är ofta insatsernas omfattning och varaktighet. Särskilt stöd brukar vara mer omfattande och pågå under en längre tid. I denna rapport belyser Skolinspektionen extra anpassningar. Extra anpassningar kan till exempel handla om att planera och strukturera ett schema över skoldagen, ge extra tydliga instruktioner, ge förklaringar av ett ämnesområde på ett annat sätt, ge färdighetsträning inom ramen för den ordinarie undervisningen (som lästräning), särskilda läromedel eller utrustning (som anpassade programvaror) och enstaka specialpedagogiska insatser.¹

Den 1 juli 2014 genomfördes en lagändring om extra anpassningar för att förtydliga reglerna om extra anpassningar och särskilt stöd samt för att minska lärarnas arbete med åtgärdsprogram och annan dokumentation.²

Syftet med denna granskning är att bedöma om elever som har behov av extra anpassningar får det i undervisningen. Vidare syftar granskningen till att bedöma om anpassningarna utgår från elevernas förutsättningar och behov så att de kan nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.

Granskningsresultat

Vid 5 av 15 skolor har Skolinspektionen bedömt att skolan gjort en tillräcklig analys av elevens förutsättningar och behov för att kunna ge eleven relevanta extra anpassningar. Vid 4 av 15 skolor har Skolinspektionen bedömt att extra anpassningar i nuläget ges utifrån elevens förutsättningar och behov så att eleverna kan nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.

I flertalet granskade skolor har Skolinspektionen sett brister. Vid 11 skolor har Skolinspektionen pekat ut ett eller flera utvecklingsområden.

Skolinspektionen kan sammantaget konstatera att arbetet med extra anpassningar kommit olika långt vid de granskade skolorna.

Kvalitetsgranskningens huvudresultat är följande:

1. Arbetet med att utveckla och etablera arbetssätt med extra anpassningar är fortfarande i ett uppbyggnadsskede.

Två år efter lagändringen, håller flera skolor fortfarande på med implementeringsarbetet. I flera skolor är det fortfarande oklart vad som avses med extra anpassningar och hur det genomförs med god kvalitet. Begreppet extra anpassningar kan även ibland sammanblandas med andra aktiviteter i undervisningen och med särskilt stöd.

2. Många skolor har inte identifierat vilka behov eleverna har.

Granskningen visar att skolorna endast lyckas identifiera de sammantagna behoven i var tredje elevfall. Flera skolor diskuterar snabbt en eventuell åtgärd för eleven men analyserar inte alltid först hur behovet ser ut. Skolorna bedömer således ofta insats före behov.

¹ Prop. 2013/14:160 s. 21.

² Prop. 2013/14:160 s. 10 ff.

3. Eleverna får sällan de extra anpassningar de behöver för att ges förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.

Endast för var fjärde elev matchar de extra anpassningarna som ges elevens behov. När det inte matchar kan det exempelvis handla om att de anpassningar som gjorts är alltför kortsiktiga eller att eleverna behöver fler anpassningar än de som gjorts.

4. Skolan följer sällan upp effekten av de extra anpassningarna.

I nästan hälften av elevfallen följer skolan inte upp de extra anpassningarna, så att de ger avsedd effekt.

Utifrån dessa resultat drar Skolinspektionen slutsatsen att ansvariga rektorer har en avgörande betydelse för att se till att det finns tillräckligt med tid och kompetens för att tillgodosätta elevernas behov av extra anpassningar, samt att skapa rutiner för hur kvalitetsarbetet avseende arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd ska bedrivas på skolenheten. Detta är ansvar som åligger rektorn.³ När rektorn inte skapar en organisation där lärare och elevhälsa samverkar, inte avsätter tid för lärarna och elevhälsan, inte drar upp riktlinjer och ställer krav finns det en stor risk att eleverna inte får de extra anpassningar de har behov av. Detta kan i förlängningen leda till att eleverna misslyckas i skolan, vilket i sin tur har stor betydelse för möjligheten att etablera sig på arbetsmarknaden och för elevernas övriga möjligheter senare i livet.

Även om det finns vissa delar i arbetet med extra anpassningar som skolorna lyckas väl med, är vår sammantagna bedömning att reglerna om extra anpassningar inte tillräckligt har förtydligats i de granskade skolorna. De nya reglerna har därmed ännu inte i vissa skolor inneburit någon större förenkling av lärarnas arbete. Dokumentationsarbetet har dock minskat.

Om granskningen

Granskningen av skolans arbete med extra anpassningar omfattar 15 skolor spridda över landet och fokuserar på årskurs 4. Relevanta underlag som individuella utvecklingsplaner (IUP) och skolornas dokumenterade arbete med extra anpassningar har inhämtats innan verksamhetsbesöken. Intervjuer har genomförts med elever, vårdnadshavare, undervisande lärare, elevhälsan och rektor. Undervisningen för ett antal elever har observerats, främst i matematik och svenska.

Kvalitetsgranskningen har genomförts i samarbete med rådgivare från Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM). Syftet med SPSM:s medverkan var att få en tydlig bild av elevens behov samt att kunna göra en kompletterande bedömning om respektive elev får extra anpassningar utifrån sina behov.

³ Skolverkets allmänna råd (2014a) S. 18

Inledning

Elever med svårigheter i sin skolsituation möts inte alltid av en väl anpassad lärmiljö som utgår från deras förutsättningar och behov, en lärmiljö där eleven slipper uppleva hinder, ständiga svårigheter och motgångar. En väl anpassad lärmiljö ska ge dem möjlighet att stimuleras och motiveras att utifrån sina egna förutsättningar utvecklas så långt som möjligt. Brister i att tillmötesgå dessa elevers behov riskerar att minska deras möjligheter till en bra skolgång och framtida livschanser. De elever som riskerar att inte nå eller inte når de kunskapskrav som minst ska uppnås, som inte får särskilt stöd men är i behov av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen, kan ses som en riskgrupp. Detta då de inte exempelvis enkelt syns i statistiken och då hanteringen av extra anpassningar inte heller är så formaliserat.

Enligt skolans styrdokument har alla barn och elever rätt till den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och i sin personliga utveckling för att utifrån sina egna förutsättningar kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.⁴ I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.⁵ Elever som inte når eller riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås eller inte utvecklas i riktning mot kunskapsmålen i läroplanens andra kapitel eller som uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation ska i första hand få extra anpassningar inom ramen för ordinarie undervisning.

Mot bakgrund av att åtgärdsprogram många gånger tidigare utarbetats så snart en elev inte uppnått de kunskapskrav som minst ska uppnås, istället för att se över anpassningar inom den ordinarie undervisningen, genomfördes lagändringen om extra anpassningar den 1 juli 2014. Lagändringen har också sin bakgrund i att det förekom såväl överdokumentation som kvalitetsbrister i arbetet med anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram tillsammans med en osäkerhet bland skolpersonal om vad som avses med anpassningar respektive särskilt stöd. Syftet med lagändringen var därmed att förtydliga reglerna om anpassningar och särskilt stöd samt att förenkla lärarnas arbete med åtgärdsprogram och annan dokumentation.⁶ Emellertid ska även extra anpassningar enligt skollagen dokumenteras i elevens skriftliga individuella utvecklingsplan i de årskurser där sådana finns.⁷ Antalet elever med åtgärdsprogram har halverats under läsåret 2014/15 i förhållande till läsåret innan.⁸ Skolverket konstaterar att minskningen troligen beror på lagändringen som inneburit att många elever inte har behov av åtgärdsprogram och särskilt stöd eftersom stödinsatser har satts in i form av extra anpassningar. Under läsåret 2015/16 har antalet ytterligare minskat något.⁹

I skollagen anges att om det framkommer, exempelvis inom ramen för undervisningen eller genom resultatet på ett nationellt prov, uppgifter från lärare, övrig skolpersonal, en elev eller en elevs vårdnadshavare, att det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås, ska eleven i normalfallet i första hand skyndsamt ges stöd i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen.¹⁰ Detta är en heterogen grupp och det kan exempelvis handla om elever med en funktionsnedsättning, psykosocial

⁴ 1 kap. 4 § och 3 kap. 3 § skollagen (2010:800)

⁵ 1 kap. 4 § skollagen (2010:800)

⁶ Prop. 2013/14:160 s. 10 ff.

⁷ 10 kap. 13 §, 11 kap. 16 § och 16 a §, 12 kap. 13 § och 13 a § och 13 kap. 13 § skollagen (2010:800). Prop. 2013/14:160 s. 32

⁸ Skolverket 2015

⁹ Skolverket 2016

¹⁰ 3 kap. 5 a § skollagen (2010:800), jfr 3 kap. 8 § skollagen (2010:800)

problematik, psykisk ohälsa, svårigheter i det sociala samspelet, koncentrationssvårigheter samt upprepad eller långvarig frånvaro.¹¹

Studier visar att nära 40 procent av eleverna får specialpedagogiskt stöd någon gång under sin grundskoleutbildning.¹² Trots detta får flera elever med svårigheter i sin skolsituation inte en anpassad undervisning eller att anpassningen de får inte är tillräcklig för att de ska kunna nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.¹³ Läs- och skrivsvårigheter i tidiga årskurser är den vanligaste anledningen till stödinsatser. I nuläget saknas statistik över elever med extra anpassningar men det finns goda skäl att anta att behoven är stora. Det är viktigt att fånga upp elever som uppvisar svårigheter i god tid och sätta in rätt stödåtgärder. Tyvärr visar studier att det är vanligt förekommande med en "vänta och se-" attityd.¹⁴ Skolinspektionen har även uppmärksammat att ett bristområde i skolan är tillgång till specialpedagogisk kompetens.¹⁵ Detta är kunskaper som behövs för att eventuellt upptäcka och förstå på vilka sätt undervisningen kan anpassas för dessa elever.

I förarbetena till lagändringen gällande extra anpassningar uppges att beslut om särskilt stöd ibland fattats utan att en tydlig analys gjorts av hur den ordinarie undervisningen först kan tänkas förändras för att möta elevens förutsättningar och behov.¹⁶ Här behöver skolor bli bättre på att på djupet utreda elevens skolsituation och koppla den till elevens lärande för att anpassa den ordinarie undervisningen. I kartläggning och analys av elevens svårigheter är den samlade elevhälsan en viktig resurs som tidigt bör involveras. Ofta saknas även ett helhetsperspektiv på de svårigheter eleven stöter på i den totala lärmiljön.¹⁷ Gällande särskilt stöd har det visat sig att åtgärder ibland sätts in efter tillgång snarare än av pedagogiska överväganden och att mer av samma åtgärder sätts in istället för att anpassas efter individens behov.¹⁸

Ett tydligt uttryck för att elever är i svårigheter i skolan är att de inte når de kunskapskrav som minst ska uppnås i ett eller flera ämnen. Det kan finnas flera orsaker till det; bland annat i den pedagogiska miljön (undervisning, ansvar, målbild, studietakt, innehåll, utformningen av extra anpassningar) eller i den sociala miljön (kränkande behandling, utanförskap). En skola med undervisning av god kvalitet, som har beredskap att identifiera elever i svårigheter i sin skolsituation och komplettera den vanliga undervisningen med olika extra anpassningar för elevens utveckling mot de kunskapskrav som minst ska uppnås, skyddar både mot skolmisslyckanden och vad som kan ses som beteendeproblematik – två vanliga riskfaktorer för elever som uppvisar svårigheter i skolan. Några risker att ge akt på i skolan är icke fungerande stödinsatser och låga förväntningar i omgivningen och hos eleven själv. En elev som upplever svårigheter i skolan måste snabbt få hjälp. Det handlar om att uppmärksamma och identifiera elevens behov, påbörja arbetet och vid behov korrigera de extra anpassningar som ges eleven. Den enskilt viktigaste faktorn för elevers studieresultat är lärarens kompetens och erfarenhet. Lärare som har goda kunskaper om eleven såväl kunskapsmässigt som socialt, samt har bred undervisningsrepertoar utifrån elevers olika förutsättningar och behov har bättre förutsättningar att stödja och motivera eleverna.¹⁹

¹¹ 3 kap. 5 a § skollagen, Skolverket 2014a s. 12p

¹² Skolverket 2011a

¹³ Skolverket 2009 s. 24

¹⁴ Tjernberg 2013

¹⁵ Skolinspektionen 2009

¹⁶ Prop. 2013/14:160 s. 19

¹⁷ Skolinspektionen 2011

¹⁸ Håkansson och Sundberg 2012, Skolverket 2011a, Skolverket 2009, Jenner 2004

¹⁹ Sahlström 2008, Granström 2007, Nordenbo 2008, Håkansson och Sundström 2012

Elever som uppvisar svårigheter med att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i skolan och som inte får särskilt stöd är i detta sammanhang en riskgrupp då de lätt kan hamna i skymundan, vilket varit ett starkt motiv för denna granskning. Skolinspektionen kan även konstatera att det saknas forskning gällande denna målgrupp.

De olika typerna av ledning och stöd som eleverna har rätt till

Ledning och stimulans för alla elever

Av skollagen framgår att alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska även ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.²⁰

Extra anpassningar

Extra anpassningar är en stödinsats av mindre ingripande karaktär vad gäller omfattning och/eller varaktighet och ges oftast inom ordinarie undervisning. Det finns inget krav på formellt beslut. Stödinsatsen gäller alla skolformer. Exempel på stöd i form av extra anpassningar är att planera och strukturera ett schema över skoldagen, ge extra tydliga instruktioner, förklaringar av ett ämnesområde på ett annat sätt, färdighetsträning inom ramen för den ordinarie undervisningen (som lästräning), särskilda läromedel eller utrustning (som anpassade programvaror) och enstaka specialpedagogiska insatser.²¹

Särskilt stöd

Särskilt stöd är insatser av mer ingripande karaktär som normalt inte går att genomföra inom ramen för den ordinarie undervisningen. Ofta blir särskilt stöd nödvändigt när elevens behov av stöd är mer omfattande och varaktigt. Innan man bestämmer sig för att ge särskilt stöd måste skolan göra en utredning.²² Rektorn är den som ska se till att skolan gör en sådan utredning och som sedan beslutar om särskilt stöd. Särskilt stöd måste dokumenteras i ett åtgärdsprogram.²³

²⁰ 3 kap. 3 § skollagen (2010:800)

²¹ Prop. 2013/14:160 s. 21.

²² 3 kap. 8 § skollagen (2010:800)

²³ 3 kap. 9 § skollagen (2010:800)

Kvalitetsgranskningens resultat

Arbetet med att utveckla och etablera arbetssätt med extra anpassningar är fortfarande i ett uppbyggnadsskede

Det är i flera skolor fortfarande oklart vad som avses med extra anpassningar. Detta i förhållande till den ledning och stimulans som ska genomföras för alla elever, respektive i förhållande till särskilt stöd. Det råder också relativt stor osäkerhet om vad extra anpassningar kan vara och hur det genomförs med god kvalitet.

Ett tydligt tecken på detta är att extra anpassningar ofta skrivits in i elevers åtgärdsprogram, eller att de inte alls dokumenterats. Andra elever har sagts behöva extra anpassningar, medan de i verkligheten får särskilt stöd.

Lärare och elevhälsopersonal vid flera skolor som Skolinspektionen besökt betonar att det är viktigt att rutiner och arbetsprocesser kommuniceras och förankras. Specialpedagogen eller specialläraren beskrivs ofta som en central person för att utveckla ett fungerande arbete.

Vid ett skolbesök har lärare som Skolinspektionen mött uttryckt att de upplever att lagförändringen bara inneburit "en lek med ord". Arbetet med extra anpassningar har på den aktuella skolan inte genomförts samordnat eller lett till nya arbetssätt. De extra anpassningar som dokumenterats vid skolan genomfördes heller inte i verksamheten. En representant från elevhälsan konstaterar: *"Hur ska vi veta vad vi ska göra när vi inte ens har några gemensamma rutiner? Hur tror ni då att vi ska kunna hjälpa lärarna?"*.

Varför har då skolorna inte lyckas etablera ett arbete med extra anpassningar?

Orsaker som vid intervjuer nämns som skäl till att den aktuella skolan inte lyckas etablera ett gemensamt arbete med extra anpassningar är bland annat rektorsbyten och att skolan är uppdelad i olika avgränsade delar mellan vilka samarbete saknas. Andra orsaker som nämns är att andra arbetsuppgifter för tillfället tagit stort fokus (exempelvis stor elevtillströmning), att man inte förstått att det behövs, tradition av att snabbt sätta in särskilt stöd istället för extra anpassningar, bristande kunskap om hur detta kan gå till (bland annat orsakat av att specialpedagogisk resurs saknas), svårigheter att se extra anpassningar som något utöver vad man redan gjort, motstånd bland personalen mot ytterligare uppdrag, samt att elevhälsosoföreträdare inte finns med i några inflytelserika grupper vid skolan.

Det finns även goda exempel

Företrädare för de skolor som uppnått god kvalitet i arbetet med extra anpassningar vittnar ofta om att ett noggrant planeringsarbete ligger bakom skolans upplägg. En skola har exempelvis infört en rutin med "analysmöten" där specialpedagog och speciallärare tillsammans med skolledningen som stöd till läraren analyserar vilka behov som kan finnas hos en elev. På det följer dokumentation, insats och uppföljning. Ansvarig rektor och övrig personal beskriver att det är avgörande att rektor har en tydlig bild av hur olika medarbetare arbetar i förhållande till rutinerna och att dessa följs. Rektorn har en mycket tydlig bild av hur skolans system är upplagt. Samtidigt beskriver personal som intervjuats vid skolan att det finns en stor

flexibilitet i själva genomförandet av anpassningarna, utifrån den aktuella elevens behov. Arbetet med extra anpassningar harmoniserar exempelvis med den gemensamma rättningen av nationella prov, auskultation och upplägg av andra rutiner. Flera skolor som uppnått god kvalitet i arbetet med extra anpassningar ger vid granskningstillfället även intrycket att ha lyckats väl med andra uppdrag som exempelvis särskilt stöd, mottagandet av nyanlända elever, överlämningar, bemanning och samverkan med fritidshemmet, även om detta inte är något denna granskning särskilt undersökt.

Många skolor har inte identifierat vilka behov eleverna har

En grundförutsättning för att lyckas med extra anpassningar är att snabbt identifiera vilka behov som eleverna har. I granskningen fungerar detta endast avseende var tredje elev.

Det innebär att skolorna inte har identifierat de behov som eleven har och/eller att skolan tycker sig se andra behov än de som Skolinspektionen tillsammans med SPSM har konstaterat i samband med granskningsbesöken.

Varför lyckas då inte skolorna identifiera behoven?

- Skolan tänker insats istället för behov alternativt fokuserar på gruppens behov.

Ofta blandas behoven ihop med de insatser som har satts in. Det kan handla om att eleven har placerats långt fram i klassrummet, eller fått en dator.

I vissa fall har lärarna fokuserat på de genomsnittliga behov som framträtt hos hela undervisningsgrupper, vilket inte är avsikten med extra anpassningar.

- Skolan ser inte behov som inkluderar lärmiljön.

Vi har i granskningen ofta sett behov hos eleven som inte uppmärksammats av elevens lärare eller elevhälsan. Exempelvis kan det handla om behov av studiero i klassrummet; uppmärksamhet och talutrymme i gruppen; att bli sedd, bekräftad och uppmuntrad för att behålla sin koncentration; att bli förberedd på vad som kommer att hända under lektionen; eller att få alternativa instruktioner, utöver muntliga eller skriftliga. Mer vanligt har det varit att behoven har formulerats som att problemen handlar om brister hos individen, exempelvis att "eleven behöver insatser av specialpedagog". Alternativt att eleven bara har behov av att stärka sina kunskaper i exempelvis svenska och matematik utan närmare beskrivning. Genomgående tycks det vara mindre vanligt att skolorna identifierar behov som inkluderar ett tänkande om den miljö som eleven befinner sig i och/eller direkt kan kopplas till lärarens egen undervisning.

Det är viktigt att skolorna identifierar behoven som uppstår utifrån lärmiljön innan analysen går vidare till att handla om vilka extra anpassningar som kan möta dessa. Det kan exempelvis uppstå helt olika behov, beroende på vilken undervisningsgrupp eleven ingår i. Då måste analysen också göras i förhållande till respektive grupp. Det kan handla om att en elev upplever osäkerhet i en större grupp, tillsammans med mindre kända kamrater, eller tillsammans med en ny lärare. Exempelvis kan det handla om att skolan anger att "det går dåligt för Kalle med engelskan" eller att "Lisa är tyst på matten". Skolan behöver då identifiera att det exempelvis finns ett behov av att eleven får känna sig trygg i undervisningsgruppen i engelska för att kunna få utveckla sitt uttal, vilket kan omsättas i en specificerad extra anpassning.

- Lärarna tar inte hjälp av elevhälsan.

En viktig faktor tycks vara att lärarna inte tar hjälp av skolans elevhälsokompetens. I två av fem elevfall samverkar inte lärarna med elevhälsan för att identifiera behov av anpassning av den pedagogiska verksamheten.

Elevhälsans kompetens bör dock användas. Deras uppgift är att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål samt att bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa.²⁴ I den specialpedagogiska yrkesrollen ingår att stödja lärarna och medverka i det förebyggande arbetet med att undanröja hinder och svårigheter i olika lärmiljöer inom verksamheten.²⁵ Det är centralt att dessa kompetenser involveras i ett tidigt skede i arbetet med extra anpassningar.²⁶

I de granskade skolor där elevhälsans kompetens inte används tycks detta främst bero på att det inte ingår i rutinerna. Vid vissa skolor är den specialpedagogiska resursen ytterst begränsad, vilket i realiteten gör att samverka med dessa blir omöjlig. Vid en skola uppger specialpedagogen att denne är så pass nyanställd att arbetet ännu inte hunnit komma igång. Lärare och företrädare för elevhälsan på andra skolor anger att skälet till att elevhälsan inte engageras är att de är så upptagna av arbete med elever som har större behov, att samtal om elever som behöver extra anpassningar inte hinns med. I några skolor väntar man med att koppla in elevhälsan tills läraren arbetat med extra anpassningar själv under en tid. Vi kan inte se några direkta exempel på att lärare nekat stöd från elevhälsan, eller att exempelvis specialläraren på en skola nekat att bistå lärarna. Däremot har lärare visat sig vara bättre eller sämre på att ta till sig det stöd elevhälsan erbjuder.

Det finns även goda exempel

Flera skolor med fungerande system för att upptäcka och identifiera tänkbara behov hos eleverna har rutinmässigt involverat ansvarig specialpedagog eller speciallärare. I dessa skolor ser vi även att elevhälsans kompetens i form av exempelvis specialpedagog kan användas för observationer i klassrummet, handledning, kompetensutveckling, implementering av nya modeller och rutiner kring exempelvis kartläggning, samt visst utredningsarbete.

Vi ser ett samband mellan när elevhälsans kompetens engageras, hur komplett analysen av elevens behov är samt i vilken mån ändamålsenliga extra anpassningar satts in. Att elevhälsans kompetens används är ingen garant vid de granskade skolorna för att elevens behov ska identifieras, men det sker i betydligt högre grad vid dessa skolor. Det är till och med ovanligt att dessa identifierar vilka behov eleven har utan att elevhälsans medverkan.

²⁴ 2 kap. 25 § skollagen (2010:800) samt, prop. 2009/10:165 s. 656.

²⁵ Prop. 2013/14:160 s. 22.

²⁶ Prop. 2013/14:160 s. 24.

Eleverna får sällan de extra anpassningar de behöver för att ges förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling

Endast för var fjärde elev matchar de extra anpassningarna som ges elevens behov.

I de granskade skolorna saknas ofta en tydlig beskrivning av anpassningarna och/eller så finns ingen analys av hur anpassningarna förhåller sig till de behov som konstaterats hos eleven.

Varför lyckas inte skolan ge eleverna de extra anpassningar som de behöver?

- Beslutade anpassningar genomförs inte.

Vid flera skolor finns det planerade extra anpassningar för elever som inte genomförs i verkligheten. Ofta är det oklart varför anpassningarna inte genomförs. Ibland anger intervjuade lärare att de inte hunnit komma igång med anpassningarna.

De anpassningar som eleverna bedöms behöva kan i vissa fall vara omfattande utan att det finns en plan för hur aktuella lärare förväntas kunna genomföra dessa.

- Eleverna behöver fler anpassningar.

Eleverna vid de granskade skolorna har ofta behov av fler anpassningar i förhållande till den undervisning som genomförs än vad de får.

Extra anpassningar som ofta saknats utifrån de behov som identifierats är exempelvis: anpassade uppgifter (exempelvis i mindre delar), förståelse inför kommande uppgifter, stöd i att utveckla sin förmåga (inte bara att lösa aktuell uppgift), anpassning av tempo och nivå på undervisningen, kortare genomgångar, bekräftelse, placering utan störning i klassrummet, gruppsammansättning, digitala hjälpmedel (lyssna på läromedel) och språklig träning.

- Anpassningarna är kortsiktiga.

I vissa elevfall bedömer vi att de anpassningar som genomförs inte ger eleven förutsättningar att i ett långsiktigt perspektiv utveckla sin förmåga att lösa olika uppgifter och därmed kunna arbeta mer självständigt. Insatserna handlar i dessa fall mer om att komma förbi aktuella undervisningsmoment än att ge utrymme för ett lärande.

- Anpassningarna utgår inte från elevens behov.

Det är vanligt att många av anpassningarna genomförs utifrån det lärarna identifierat som ett genomsnitt av behov hos eleverna i undervisningsgruppen, vilket inte är avsikten. Vid dessa skolor saknas oftast en analys av de enskilda elevernas behov.

De extra anpassningar som förekommer vid flera av de granskade skolorna är också de som skolan förtecknat i en standardlista. Ofta innehåller dessa exempel på insatser hämtade från förarbetet. De saknar dock ofta närmare koppling till den aktuella elevens behov.

- Skolans insatser är inte extra anpassningar.

Aktiviteter som skolor felaktigt har pekat ut som extra anpassningar är exempelvis undervisning i svenska som andraspråk och undervisning i särskild undervisningsgrupp. Detta är istället exempel på undervisning i ett ämne respektive en form av särskilt stöd.

- Eleven har egentligen behov av särskilt stöd.

Vid ett antal av de granskade skolorna har det visat sig att eleverna egentligen tycks vara i behov av särskilt stöd, trots att skolan angett att de är i behov av extra anpassningar. Ibland möts behovet genom särskilt stöd, ibland inte.

- Anpassningarna skulle kunna genomföras bättre.

Möjligheter att genomföra anpassningar som är ämnesövergripande exempelvis utifrån elevens styrkor i att arbeta praktiskt tas sällan tillvara. Exempelvis stannar möjligheten att inom den teoretiska matematiken arbeta med praktisk matematik utifrån metoder som används inom slöjden vid idéstadiet, trots att skolan identifierat behov av att konkretisera undervisningen i matematik kring en elev.

- Skolan utformar anpassningen så att eleven är negativ till att delta.

Eleverna vid de granskade skolorna nekar ibland anpassningar för att de är utmärkande. Exempelvis kan det handla om dator med anpassad programvara eller särskilt annat läromedel. Elever har även konstaterat att det inte alltid är så lätt att motivera sig att lägga extra tid på det som är svårt: "Det går olika fort, de som är klara får gå ut och göra roliga saker tillsammans".

- Anpassningen är kontraproduktiv.

Vi har i granskningen även sett extra anpassningar som kan vara rent kontraproduktiva. Det handlar om elever som tas ur den ordinarie undervisningen och hänvisas till att arbeta med uppgifter som inte leder mot samma mål som den ordinarie undervisningen. Detta gör att eleverna ständigt kommer efter i den ordinarie undervisningen och därmed får allt större svårigheter att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. En elev säger: "Det är inte så roligt med skolan när man ligger efter."

Det finns även goda exempel

Vi ser att det förekommer samverkan mellan lärare och specialpedagog/speciallärare i undervisningen i vissa skolor. När specialpedagog eller speciallärare kommer in i ett tidigt skede och kompetensen används kontinuerligt ser vi att en större mångfald av anpassningar förekommer. Exempelvis anpassade läromedel, mindre läsgrupper i klassrummet, vägledning, bekräftelse, variation i genomförandet av anpassningarna, möjlighet att ta in information på olika sätt (läsa, lyssna, bildstöd), schemaläggning baserat på elevens behov och ett samband mellan det som händer i den ordinarie undervisningsgruppen och det som sker i en mindre grupp med specialpedagog eller speciallärare.

Lärare som satt in väl avpassade extra anpassningar framhåller ofta betydelsen av att spon- tant kunna stämma av med specialpedagog eller speciallärare utifrån de frågor som kommit upp i undervisningen. Det underlättar möjligheten att testa och utvärdera löpande tillsammans, vilket kan vara avgörande för att lyckas med anpassningarna. En rektor vid en skola med väl fungerande anpassningar uttrycker till och med att det är självklart vid skolan att beslut om extra anpassningar ska tas av läraren och specialpedagogen tillsammans, även om något lagkrav om detta inte finns.

Skolan följer sällan upp effekten av de extra anpassningarna

I nästan hälften av elevfallen följer skolan inte systematiskt upp att de extra anpassningarna ger effekt på elevens kunskapsnivå och kunskapsutveckling.

Varför genomförs då inte uppföljning av genomförda anpassningar?

Lärare menar ofta att de försöker justera anpassningarna utifrån hur väl de fungerar, men att det inte finns någon systematik i uppföljningen. Exempelvis saknas ofta tankar om när en effekt kan förväntas synas, vilka utöver läraren som eventuellt bör involveras, hur elevens upplevelse kan tas tillvara eller hur undervisningen i andra ämnen kan beröras. Det finns även lärare som menar att dessa elever helt enkelt inte är prioriterade i förhållande till elever som får särskilt stöd och att uppföljning av anpassningarna därför inte görs.

Även om lärarna vid vissa skolor har tid avsatt för att gemensamt arbeta med uppföljning av effekterna av extra anpassningar så är det inte alltid det finns någon systematik i detta arbete. Det varierar också om lärarna exempelvis delar med sig av skriftligt underlag om elevernas progression, vilket skulle kunna underlätta en gemensam analys av arbetet. I stort kan vi se att lärare som undervisar eleverna färre timmar, exempelvis lärare i musik, slöjd eller bild, generellt sett deltar i klart lägre grad i skolornas regelbundna möten om eleverna.

Det finns även goda exempel

Det finns vissa skolor där uppföljning av effekten av anpassningarna sker regelbundet som en förutsättning för beslut om nya anpassningar. Uppföljningen blir i vissa skolor en integrerad del av lärarens analys av undervisningen till rektorn. Självskattning och kamratbedömning används ibland vid skolorna för att ge lärarna underlag att bedöma vilken effekt anpassningarna kan ha fått. Rent praktiskt genomförs uppföljning av effekten ibland genom att specialläraren eller specialpedagogen observerar effekter hos den aktuella eleven i den förändrade undervisningen. "Rätt anpassningar är ju de som leder mot måluppfyllelse" konstaterar en lärare.

Separata länkar i kedjan för extra anpassningar som fungerar bättre

De flesta skolorna i granskningen lyckas inte med att ge eleverna de extra anpassningar som behövs för att ge dem förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.

Det finns dock viktiga länkar i arbetet med extra anpassningar som skolorna lyckas med i högre omfattning än de som presenterats ovan.

I de flesta fall arbetar skolorna systematiskt för att identifiera elevens utveckling och eventuella svårigheter

I fyra av fem elevfall använder skolan systematiskt metoder/verktyg för att identifiera elevens kunskapsnivå och kunskapsutveckling. I tre av fyra elevfall använder skolan systematiskt metoder/verktyg för att identifiera elevens andra svårigheter i skolsituationen (exempelvis svårigheter i det sociala samspelet eller koncentrationssvårigheter) som kan påverka kunskapsutvecklingen negativt.

De flesta skolor i granskningen använder ett antal tester och kartläggningar samt nationella prov för att identifiera hur det går för eleverna. Vissa skolor använder även självskattning, kamratbedömning och olika matriser för att följa upp elevens kunskapsutveckling.

I de flesta fall samverkar lärarna

I fyra av fem elevfall samverkar elevens undervisande lärare för att försöka identifiera behov elevernas behov. Vid de skolor som i högre grad satt in väl avpassade extra anpassningar kan vi exempelvis se att en stor del av elevens undervisande lärare möts varje vecka i arbetslags-träffar eller liknande. Vid dessa möten lyfts möjliga behov hos eleverna. Strategier för undervisning och extra anpassningar tas fram. Undervisande lärare, elevhälsa och rektor vid dessa skolor är överens om att överföring av information om elevens svårigheter i undervisningssituationen når alla berörda lärare och att detta är avgörande för att identifiera elevens behov utifrån detta och därmed sätta in relevanta extra anpassningar. Vid vissa skolor har mentorn ett särskilt ansvar att samordna signaler om behov hos eleven till övriga lärare. Lärare som genomför extra anpassningar med god kvalitet återkommer vid flera tillfällen till vikten av att, såväl planerat som spontant, kunna diskutera saker som fungerar och inte fungerar med varandra.

Lärarna är ofta snabba på att inleda arbetet och dokumenterar anpassningarna

I nästan samtliga elevfall påbörjar ansvariga lärare arbetet med extra anpassningar direkt efter att dessa identifierat att eleven är i behov av extra anpassningar. I tre av fyra elevfall innehåller elevens individuella utvecklingsplan omdömen om elevens kunskapsutveckling samt en sammanfattning om vilka extra anpassningar skolan bedömt behövs för att eleven ska nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

Genomgående är att den enskilde lärarens förmåga att uppmärksamma elevens behov är en viktig aspekt för att tidigt komma igång med insatser. Lärare menar att det är bra att börja testa anpassningar direkt då de anar att ett behov kan finnas, för att på så vis testa sig fram. När anpassningarna bedöms fungera så skrivs de ner.

Flera skolor har konstaterat att elevernas individuella utvecklingsplaner (IUP) tenderar att ligga orörda mellan utvecklingssamtalen och att de extra anpassningarna därför lämpligtvis bör utvecklas i en bilaga till denna som enklare kan hållas aktuell och där mer utrymme för resonerande text kan framgå, medan endast en sammanfattning görs i själva IUP. I granskningen har vi sett att alla skolor inte sparar IUP från föregående utvecklingssamtal, vilket gör det svårt att använda IUP som ett verktyg i arbetet med extra anpassningar. Detta trots att det är i IUP som de extra anpassningarna ska sammanfattas. "Dokumentet är levande, vi måste se om det verkligen fungerar. Annars får vi ändra." säger en lärare. En specialpedagog konstaterar att "Om det inte är dokumenterat som extra anpassning så syns inte behovet vid eventuellt skolbyte".

I de flesta fall försöker skolorna ha en dialog med elever och vårdnadshavare om möjliga behov hos eleven

I fyra av fem elevfall får eleverna och elevernas vårdnadshavare information och möjlighet att medverka i arbetet att ringa in behoven och hitta lösningar. Vid skolor som satt in extra anpassningar av god kvalitet är det tydligt att eleverna och deras vårdnadshavare får information och deltar i diskussioner och utvecklingssamtal om elevernas behov. Det är också vanligt att översyn och dokumentation av anpassningarna genomförs vid utvecklingssamtalet, även om anpassningarna i realiteten justeras i varierande grad. Vårdnadshavarna visar i många fall stort förtroende för skolans lärare. Det går även att se en lyhördhet från skolan för på vilket sätt vårdnadshavarna vill kommunicera. Det kan handla om sådana saker som att en specifik vårdnadshavare föredrar spontana avstämningar. Det finns olika strategier vid skolorna för att garantera vårdnadshavares och elevers delaktighet. Exempelvis finns vid en av de granskade skolorna rutinen hos elevhälsan att efterfråga samverkan och dokumentation av att detta genomförs.

Avslutande diskussion

Skolorna behöver planera hur arbetet ska gå till

Nästan två år efter lagändringen håller flera skolor fortfarande på med implementeringsarbetet. Vid de granskade skolorna råder ofta en ganska stor osäkerhet om vad extra anpassningar är och hur det kan utföras med god kvalitet.

Vi kan se att ansvariga rektorer har en avgörande betydelse för att se till att det finns tillräckligt med tid och kompetenser för personalen för att tillgodose elevernas behov av extra anpassningar, samt skapa rutiner för hur kvalitetsarbetet avseende arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd ska bedrivas på skolenheten. Detta ansvar ligger hos rektorn.²⁷ När rektorn inte samlar lärare och elevhälsan, inte avsätter tid för personalen, inte beslutar om riktlinjer och ställer krav så finns det en stor risk för att arbetet med extra anpassningar inte får genomslag. Rektorn har en avgörande roll för att utveckla förhållningssätt och kulturer som förutsätter samarbete och medför att arbetet med extra anpassningar prioriteras.

Denna granskning grundar sig inte på ett så stort antal skolor att vi kan säga att resultaten är överförbara till samtliga Sveriges skolor. När vi lägger samman resultaten i vår granskning ser vi dock vissa tydliga mönster.

Vid samtliga skolor i granskningen där eleverna ges extra anpassningar av god kvalitet, genomförs samtliga följande tio länkar i kedjan för extra anpassningar som på olika sätt beskrivits tidigare i rapporten. Det innebär att:

1. Elevens undervisande lärare samverkar för att identifiera elevens behov av extra anpassningar.
2. Elevhälsans kompetens tas tillvara.
3. Eleven och elevens vårdnadshavare får information och möjlighet att medverka.
4. Skolan använder systematiskt metoder/verktyg för att identifiera elevernas kunskapsnivå och kunskapsutveckling, samt andra svårigheter i skolsituationen som kan påverka kunskapsutvecklingen.
5. Läraren påbörjar arbetet med extra anpassningar direkt efter att ha identifierat att eleven är i behov av extra anpassningar.
6. Elevens individuella utvecklingsplan innehåller omdömen om elevens kunskapsutveckling samt en sammanfattning om vilka extra anpassningar som behövs för att eleven ska nå kunskapskraven.
7. Skolan använder systematiskt metoder/verktyg för att identifiera effekten av extra anpassningar på elevens kunskapsnivå och kunskapsutveckling.
8. Lärarna har avsatt tid för att diskutera elevens utveckling mot kunskapsmålen och för att följa upp insatta extra anpassningar.
9. Skolan involverar eleven och elevens vårdnadshavare i uppföljningen.
10. Läraren förändrar/anpassar elevens extra anpassningar när de bedömer att det behövs.

²⁷ Skolverkets allmänna råd (2014a) S. 18

Utöver det grundläggande i att skolan måste identifiera vad som avses med extra anpassningar och bestämma hur arbetet ska utföras så måste alla länkar finnas med om elevernas stöd ska bli av god kvalitet. Kedjan är inte starkare än den svagaste länken. Ansvariga huvudmän, rektorer, lärare och de som arbetar inom elevhälsan bör fundera över vilka förutsättningar som ges och hur arbetet kan utvecklas i verksamheterna.

Utvecklingsområden för skolorna i arbetet med extra anpassningar

Vi ser framförallt att dessa tre områden behöver hanteras för att förbättra arbetet med extra anpassningar.

1. Ta reda på de behov som verkligen finns hos eleverna

En tillräcklig **analys av elevernas behov saknas** ofta. Ofta beskriver skolan att elevens behov är att få någon av de extra anpassningar som skolan förtecknat i en standardlista. Exempelen på standardlistan är ofta hämtade från förarbetet till lagändringen, men på vissa skolor innehåller inte ens standardlistorna insatser som är extra anpassningar utan snarare allmänna tips på gott klassrumsklimat.

Konsekvensen för eleverna riskerar att bli att de inte får något stöd eller får helt fel insats. Dessutom tar det skolans resurser i anspråk. Det är viktigt att rektorer verkar för att de lärare och framför allt den specialpedagogiska resurs som arbetar runt en elev samlas för att komma fram till vilket behov som den enskilde eleven verkligen har. I detta arbete behöver skolan ha ett miljörelaterat perspektiv. Det vill säga utgå från hur lärmiljöns utformning och lärarens agerande skapar ett behov hos eleven och inte utgå betrakta eleven och dennes egenskaper som problemet.²⁸

2. Inte bara lärarens arbete

Skolan betraktar **extra anpassningar som den enskilde lärarens ansvar** med anledning av att extra anpassningar främst ska genomföras inom ramen för den ordinarie undervisningen. Därför minskas ibland exempelvis den specialpedagogiska resursen. Samtidigt har vi i denna granskning pekat på vikten av att involvera den samlade elevhälsan och vikten av att lägga upp en gemensam strategi för arbetet med extra anpassningar. I dessa delar har naturligtvis en speciallärare och/eller specialpedagog en given roll, både i planeringen av arbetet och i det praktiska genomförandet tillsammans med läraren i förhållande till eleven. I sammanhanget är det värt att påminna om intentionerna med extra anpassningar, det vill säga att skolan ska se över hur undervisningen behöver förändras för att möta den specifika elevens förutsättningar och behov som första insats så snart en elev riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. I denna granskning har vi konstaterat att lärarna förvisso inleder arbetet snabbt, men att detta ofta sker utan att ha identifierat elevens behov. Då får eleverna med andra ord inte någon tidig insats i förhållande till sina svårigheter heller.

Vi kan även konstatera att anpassningarna för vissa elever kräver en betydande insats från den aktuella lärarens sida. När flera elever med behov av extra anpassningar och/eller elever i behov av särskilt stöd finns i samma klass blir utmaningen ännu större. Som tidigare beskrivits så finns det ett behov av att genomföra betydligt fler extra anpassningar än vad som görs

²⁸ Persson 1998

i dag i de granskade skolorna. Extra anpassningar ska dock inte förväxlas med ledning och stimulans (som alla elever ska få), eller särskilt stöd (som ska sättas in efter utredning, beslut av rektorn och som ska dokumenteras i ett åtgärdsprogram).

Det är därför viktigt att huvudmän och rektorer bevakar att tillräckligt med resurser i form av tid och kompetens finns för arbetet med extra anpassningar så att det verkligen gör det enklare för lärarna att stötta eleverna. Samt att rektorn tillser att elevhälsans kompetens tas tillvara i ett tidigt skede.

3. Följ upp effekterna och ompröva de extra anpassningarna

Skolor behöver bli bättre på att följa upp om de extra anpassningarna ger eleven ett bra stöd i sin kunskapsutveckling. Det är inte tillräckligt att endast sätta in anpassningar, skolan behöver försäkra sig om att de ger avsedd effekt och annars förändra dessa. I detta ingår att rektorn även behöver fördela resurser i form av tid och kompetens för detta och ställa krav på att det blir genomfört. Som vi beskrivit i denna rapport så är många lärare snabba till handling, duktiga på att kartlägga elevernas kunskapsnivå och kunskapsutveckling, samverka med varandra samt generellt sett måna om att ha en god dialog med vårdnadshavare och elever. Detta kan förslagsvis vidareutvecklas i uppföljningen av effekterna av de extra anpassningarna. Resultatet kan annars bli att lärarna får lägga ner stort arbete utan att elevens möjligheter att nå de kunskapskrav som lägst ska nås ökar.

Övriga iakttagelser

Det tycks ofta vara **svårt för skolorna att bedöma hur eleverna utvecklas** i förhållande till de kunskapskrav som minst ska uppnås. Bedömning av behovet av extra anpassningar ska göras löpande, men kunskapskrav finns endast uppställda vid vissa årskurser. Konsekvensen kan bli att eleverna inte får de extra anpassningar de har rätt till om skolorna tvekar över hur det går för dem i förhållande till kunskapskraven. Rektorer och lärare behöver därför landa i hur bedömningen av elevernas utveckling ska göras i förhållande till målen.

Flera av de vårdnadshavare vi intervjuat i granskningen talar inte svenska och **saknar också kunskaper om och erfarenhet av det svenska skolsystemet**. Rektorer och lärare måste skapa utrymme för alla vårdnadshavare att delta i arbetet med att bland annat identifiera vilka extra anpassningar som kan vara framgångsrika.

Många skolor **sammanfattar elevens extra anpassningar** i den framåtsyftande delen av den individuella utvecklingsplanen endast en gång per år inför utvecklingssamtalet. Andra skolor har lagt en förteckning över extra anpassningar som en bilaga till IUP. Med en fristående bilaga kan sammanställningen av elevens extra anpassningar enligt vår bedömning uppdateras enklare och göras mer komplett. Vi ser att uppgifterna om elevens extra anpassningar snabbt blir inaktuella om de endast dokumenteras i elevens IUP en gång per år. Dokumentationen av arbetet med extra anpassningar behöver hållas aktuell så att alla undervisande lärare har kännedom om vilka anpassningar som ska ges och kan utveckla stödet utifrån en korrekt bild. Konsekvensen för eleverna kan i annat fall bli att de inte ges rätt extra anpassningar.

Vår bedömning är att **reglerna om anpassningar inte tillräckligt har förtydligats i de granskade skolorna**. Vid ett antal av de granskade skolorna har de nya reglerna **ännu inte inneburit någon större förenkling av lärarnas arbete**. Dokumentationsarbetet har dock minskat.

I grunden är det avgörande hur den ordinarie undervisningen fungerar. God undervisning ger litet behov av extra anpassningar. Vid våra skolbesök får vi intrycket att **god undervisnings-**

kvalitet och systematiskt kvalitetsarbete med exempelvis kollegialt lärande i alla fall i vissa skolor hänger ihop med god kvalitet även i de extra anpassningarna. Det är naturligtvis inte så att alla de skolor där vi identifierat utvecklingsområden i denna granskning automatiskt har en bristande kvalitet i övrigt, eller att de skolor där vi inte identifierat några utvecklingsområden inte har några övriga utvecklingsbehov. Konsekvensen för eleverna kan dock bli att de drabbas dubbelt om det både finns begränsningar i undervisningen och sedan även i de extra anpassningarna som ska kompensera för detta. Det är därför viktigt att rektorer och ansvariga huvudmän ser på arbetet med extra anpassningar i relation till övriga processer i skolan.

Referenser

- Giota, J. (2013) *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*. Stockholm. Vetenskapsrådet.
- Granström, K. (red.) (2007). *Forskning om lärares arbete i klassrummet*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Håkansson, J. och Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning – framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Lettland: Natur och Kultur.
- Jenner, H (2004) *Motivation och motivationsarbete i skola och behandling*. Myndigheten för skolutveckling. Stockholm.
- Nordenbo, S-E. et.al. (2008). *Teacher competences and pupil learning in pre-school and school – A systematic review carried out for the Ministry of Education and Research Oslo*.
- Persson, B (1998) *Den motsägelsefulla specialpedagogiken*. Göteborg: Institutionen för specialpedagogik, Göteborgs universitet.
- Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Proposition 2013/14:148. *Vissa skollagsfrågor*.
- Proposition 2013/14:160. *Tid för undervisning – lärares arbete med stöd, särskilt stöd och åtgärdsprogram*.
- Sahlström, F. (2008) *Från lärare till elever, från undervisning till lärande. Några utvecklingslinjer i klassrumsforskningen*. Stockholm, Vetenskapsrådet.
- Skolinspektionen (2009) *Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan*. Rapport 2009:6.
- Skolinspektionen (2010) *Rätten till kunskap*. Rapport 2010:14.
- Skolinspektionen (2011) *Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i grundskolan*. Rapport 2011:8.
- Skolverket (2009) *Vad påverkar resultatet i svensk grundskola? – kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011a) *Särskilt stöd i grundskolan – En sammanställning av senare års forskning och utvärdering*. Stockholm, Skolverket: Fritzes. Reviderad 2011
- Skolverket (2011b) *Allmänna råd för planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*.
- Skolverkets allmänna råd (2012), *Systematiskt kvalitetsarbete för skolväsendet*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverkets allmänna råd (2014a) *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2014b). *Stödinsatser i utbildningen – om ledning och stimulans, extra anpassningar och särskilt stöd*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2015) *Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2014/15 – PM*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016) *Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2015/16 – PM*. Stockholm: Skolverket.

Tjernberg, C. (2013) *Framgångsfaktorer i läs- och skrivlärande. En praxisorienterad studie med utgångspunkt i skolpraktiken*. Stockholm: Specialpedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

Vinterek, M. (2006) *Individualisering i ett skolsammanhang*. Fokus i forskning, nr 31. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Bilagor

Metod och genomförande

Projektet har en tydlig kvalitativ ansats där intervjuer och observationer är de dominerande datainsamlingsmetoderna. Projektets frågeställningar är styrande för vilken empiri som samlats in.

Kvalitetsgranskningen har en fallstudiedesign. Granskningen har avgränsats till skolformen grundskolor och årskurs 4. Motivet till tidig årskurs är att

problembilden pekar på betydelsen av tidiga insatser i form av anpassningar, det vill säga att tidigt uppmärksamma när svårigheter uppstår och skyndsamt vidta åtgärder. Vid de flesta skolor har två elever valts ut som exempel på hur skolan arbetar med extra anpassningar, vilket ger ett underlag på 30 elevfall som denna övergripande rapport baseras på. Eleverna har valts ut av Skolinspektionen med stöd av SPSM bland elever som inte når kunskapskraven, eller riskerar att inte nå dessa, men inte har särskilt stöd.

I första hand har större skolor med tidigare relativt låga resultat vid nationella prov i svenska och matematik i årskurs 3, samt med sammanhängande årskurs 1–4 valts ut. Projektet har prioriterat att följa elever där mer komplex problematik tycks finnas. Komplexiteten kan handla om behov i flera ämnen, flera olika typer av problematik, eller svårigheter som pågått under längre tid. Samtycke från deltagande elever och vårdnadshavare har inhämtats.

Granskningen har genomförts i två steg. Först har elevernas behov identifierats och sedan har Skolinspektionen tillsammans med SPSM bedömt hur skolan möter dessa. **Kvaliteten på de extra anpassningar som skolan satt in för en elev bedöms således utifrån om eleven med anpassningarna ges förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.** Eleverna utgör därmed grunden för granskningen, där val av övriga informanter utgått från dessa.

Kvalitetsgranskningen har genomförts med stöd av rådgivare från SPSM.

Relevant underlag som individuella utvecklingsplaner (IUP) och skolornas dokumenterade arbete med extra anpassningar har inhämtats innan verksamhetsbesök. Intervjuer har genomförts med elever, vårdnadshavare, undervisande lärare, elevhälsan och rektor.

Granskningsbesök har genomförts under perioden december 2015 till och med april 2016.

15 kommunala skolor i lika många kommuner har granskats inom projektet. Vid 3 skolor har Skolinspektionen bedömt att arbetet kring de aktuella eleverna genomförs med god kvalitet. Vid 11 skolor har Skolinspektionen pekat ut ett eller flera utvecklingsområden av varierande storlek. Vid ett par skolor har beslut fattats inom ramen för Skolinspektionens tillsyn med anledning av de brister som påträffats.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna granskning är att granska om elever som inte når eller riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås och som inte får särskilt stöd får extra anpassningar i undervisningen som utgår från deras förutsättningar och behov så att de kan nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Följande frågeställning blir aktuell.

Får elever i behov av extra anpassningar en undervisning som möter deras förutsättningar och behov, så att de kan nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling?

För att besvara denna huvudfrågeställning ställs följande delfrågor i granskningen.

1. Genomför skolan extra anpassningar för eleven och görs de extra anpassningarna i ett tidigt skede?

Det innebär att lärare och annan skolpersonal har och har haft ett ändamålsenligt arbete kring eleven för att tidigt identifiera elevens behov av extra

anpassningar. Dessutom att extra anpassningar skyndsamt sätts in och att dessa följs upp för att säkerställa att de har avsedd effekt och annars korrigeras. Det kan exempelvis handla om att det finns kompetens för att upptäcka läs- och skrivsvårigheter samt hur samarbetet med vårdnadshavare och elevhälsan och andra nödvändiga aktörer fungerar i de enskilda fallen. En kartläggning av behoven hos eleven bakåt i tiden från årskurs 1 synliggör aspekter som "tidig upptäckt" och om åtgärder skyndsamt satts in efter upptäckt.

- 1.1 Har lärare och annan skolpersonal nu och tidigare ett ändamålsenligt arbete kring eleven för att tidigt uppmärksamma och identifiera elevens behov av extra anpassningar?

- 1.1.1 Samverkar elevens undervisande lärare och annan personal nu och tidigare i identifieringen av elevens behov av extra anpassningar?

Detta innebär att lärare och annan skolpersonal informerar varandra om att eleven kan vara i behov av extra anpassningar (arbetslagsmöten, klasskonferenser etc.). Detta innebär vidare att undervisande lärare lyfter exempel på problematik hos den aktuella eleven i samband med arbetslagsmöten (eller motsvarande), undervisande lärare utbyter erfarenheter avseende undervisning av andra elever med motsvarande behov, samt att samtliga undervisande lärare kring den aktuella eleven deltar i träffar regelbundet.

Elevhälsans kompetens bör också användas. Deras uppgift är att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål samt att bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. I den specialpedagogiska yrkesrollen ingår att stödja lärarna och medverka i det förebyggande arbetet med att undanröja hinder och svårigheter i olika lärmiljöer inom verksamheten. Det är centralt att dessa kompetenser involveras i ett tidigt skede i arbetet med extra anpassningar.

- 1.1.2 Har eleven och elevens vårdnadshavare nu och tidigare varit delaktiga i att identifiera elevens behov av extra anpassningar?

Detta innebär att läraren har en dialog med eleven om undervisningssituationen med målet att identifiera vad som är problematiskt, att skolan erbjuder utvecklingssamtal en gång per termin där elevens utveckling mot målen diskuteras, samt att ansvarig lärare vid behov bjuder in eleven och dennes vårdnadshavare till samtal om elevens behov.

- 1.1.3 Använder skolan relevanta metoder/verktyg för att kunna identifiera elevens behov av extra anpassningar?

Det innebär att tester, prov (nationella eller lokala) eller annan kartläggning av kunskapsutvecklingen ska genomföras i någon form för att bevaka elevens utveckling. Den enskilde läraren ska också ha en lyhördhet i det dagliga arbetet för att eleven kan ha behov av extra anpassningar.

Det handlar även om att den enskilde läraren har en lyhördhet för andra svårigheter som indikerar att eleven kan ha behov av extra anpassningar. Det kan handla om att eleven har betydande svårigheter i det sociala samspelet, koncentrationssvårigheter eller upprepad eller långvarig frånvaro. Skolan bör även ha signalsystem för att förmedla information till den enskilde läraren om faktorer som kan föranleda behov av extra anpassningar (som exempelvis kränkningar, pågående utredningar och hemförhållanden).

1.2 Sätter skolan in extra anpassningar skyndsamt?

1.2.1 Sätter skolan in extra anpassningar i alla aktuella ämnen utan dröjsmål?

Detta handlar om att läraren utan dröjsmål inleder extra anpassningar och att de extra anpassningarna genomförs i samtliga aktuella ämnen.

1.2.2 Dokumenterar skolan/läraren i elevens individuella utvecklingsplan vilka extra anpassningar som eleven behöver för att förbättra sin kunskapsutveckling?

Dokumentation bidrar till att säkra skolans arbete med uppföljning av elevens kunskaper, till exempel om en lärare slutar eller en elev flyttar, men utgör också ett stöd då flera personer är inblandade i arbetet. Dokumentation ökar möjligheterna för att skola, elev och elevens vårdnadshavare ska kunna minnas vad man har kommit fram till och bestämt, samt vad som ska utvärderas för att kunna ta nästa rätta steg. Rektorn har ansvar för att stödja lärarna i deras arbete med att utveckla effektiva former för dokumentation.

Det handlar om att de extra anpassningarna är tydliggjorda så att ansvar, arbetsformer samt vilken extra ledning och stimulans eleven ska få i sitt lärande framgår.

1.3 Följer skolan kontinuerligt upp extra anpassningar för att säkerställa att de har avsedd effekt för eleven och annars korrigeras?

1.3.1 Använder skolan relevanta metoder/verktyg för att kunna identifiera effekten av elevens extra anpassningar?

Det innebär att tester, prov (nationella eller lokala) eller annan kartläggning av kunskapsutvecklingen ska genomföras. Även att den enskilde läraren har en lyhördhet i det dagliga arbetet för effekten av extra anpassningar.

1.3.2 Samverkar elevens undervisande lärare i uppföljningen av elevens extra anpassningar?

Det innebär att lärare och annan skolpersonal informerar varandra om effekten av extra anpassningar (a-lagsmöten, klasskonferenser etc.). Det innebär vidare att undervisande lärare följer upp effekten av extra anpassningar för den aktuella eleven i samband med arbetslagsmöten (eller motsvarande), samt att samtliga undervisande lärare runt den aktuella eleven deltar i dessa träffar regelbundet.

1.3.3 Är eleven och elevens vårdnadshavare delaktiga i att följa upp elevens extra anpassningar?

Det innebär att skolan efterfrågar elevens och elevens vårdnadshavares upplevelse av hur de extra anpassningarna fungerar och effekterna av dessa, samt att eleven och elevens vårdnadshavare fortlöpande får information om skolans bedömning av effekten av de extra anpassningarna på kunskapsnivå och kunskapsutveckling.

1.3.4 Korrigerar skolan elevens extra anpassningar om de inte har avsedd effekt?

Detta ska göras utan dröjsmål i samtliga aktuella ämnen.

2. Görs en tillräcklig analys av elevens förutsättningar och behov för att kunna ge eleven relevanta extra anpassningar?

Här granskas om skolans bild av elevens behov avviker väsentligt från det konstaterande av elevens behov som SPSM tillsammans med Skolinspektionen gör. Granskningen ska visa om läraren har en tydlig bild av elevens behov.

2.1. Avviker elevens behov av extra anpassningar som skolan har identifierat väsentligt från det konstaterande av elevens behov av extra anpassningar som SPSM tillsammans med Skolinspektionen gör?

Att analysera vilka behov som finns hos en elev handlar om att när någon uppmärksammar tecken på att en elev riskerar att inte utvecklas i riktning mot kunskapsmålen i läroplanen eller mot att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås, skaffa sig kunskap om hur väl undervisningen har tillgodosett elevens behov. Detta omfattar alla ämnen som eleven får undervisning i. Lärarna behöver förstå varför eleven har svårigheter i skolsituationen för att kunna bedöma vilka behov eleven har, samt i förlängningen kunna ta ställning till vilka extra anpassningar som bäst kommer att gynna eleven.

Skolan kan gå tillväga på olika sätt för att identifiera elevens behov. Hur skolan samlar in informationen påverkas bland annat av antalet ämnen, vilka bedömningsunderlag som finns, vilka delar av de kunskapskrav som minst ska uppnås som är aktuella, antalet lärare som är berörda och samarbetet med den samlade elevhälsan. Initialt kan läraren utgå från den samlade bedömningen av elevens kunskapsutveckling i relation till de kunskapskrav som minst ska uppnås. Därefter kan det vara betydelsefullt att analysera i vilken utsträckning undervisningen har utformats och anpassats för att ge eleven möjlighet att utvecklas så långt som möjligt. Det är också viktigt att väga in elevens åsikter om vad som har fungerat väl i undervisningen, samt vilka arbetsformer och arbetssätt som eleven menar kan behöva förändras. Arbetet med att identifiera vilka behov eleven har kan med fördel göras gemensamt inom lärargruppen. Då kan det tydligare framträda om eleven kan vara i behov av extra anpassningar i flera ämnen utifrån att de förmågor som berörs är viktiga i alla dessa ämnen.

Det finns inga krav på att de behov som ligger till grund för extra anpassningar ska dokumenteras, endast att en sammanfattning av de extra anpassningarna behöver dokumenteras i årskurs 1–5. För att kunna komma fram till vilka extra anpassningar som är lämpliga för en elev så behöver undervisande lärare ändå kunna svara på den frågan. Annars är risken stor att anpassningar reflexmässigt sätts in exempelvis utifrån de standardlistor över extra anpassningar som är vanliga på skolorna.

3. Ges extra anpassningar i nuläget utifrån elevens förutsättningar och behov så att eleven kan nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling?

Här granskas att de extra anpassningar eleven får matchar elevens verkliga behov i de enskilda elevfallen. Det kan avse olika varianter av extra anpassningar, exempelvis anpassning av arbetsformer, stöd för att organisera sitt arbete eller stöd för att hantera sociala aspekter av utbildningen. Ett viktigt bedömningsområde handlar om individanpassning, variation och utmaningar. Det vill säga att läraren utgår från elevens behov och dennes sätt att lära sig i

utformningen av de extra anpassningar som ges. Stödinsatser i form av extra anpassningar ska genomföras i samtliga aktuella ämnen.

3.1. Matchar de extra anpassningar eleven får de behov av extra anpassningar som SPSM tillsammans med Skolinspektionen har konstaterat?

Om en elev riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås ska eleven i första läget i normalfallet ges extra anpassningar. De extra anpassningarna ska då möta de behov som eleven har. Korrekt utformade extra anpassningar innebär då att eleven åtminstone kan förväntas nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. Bedömer skolan att extra anpassningar inte är tillräckligt ska anmälan göras till rektorn för utredning om särskilt stöd behövs. I den praktiska undervisningen i årskurs 4 är det oftast svårt att värdera de extra anpassningarna som eleverna får mot de kunskapskrav som minst ska uppnås i årskurs 6, utan dessa måste bedömas i förhållande till de mer generella behov som eleven har och därigenom i vilken mån eleven ges möjlighet att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Lärarna behöver därför som tidigare konstaterats förstå varför eleven har svårigheter i skolsituationen för att kunna bedöma vilka behov som eleven har, samt i förlängningen kunna ta ställning till vilka extra anpassningar som bäst kommer att gynna eleven.

Uppgift om vilka skolor som har granskats

Skola	Kommun
Alviksskolan	Stockholm
Brunnaskolan	Botkyrka
Charlottenborgsskolan	Motala
Dammhagskolan F-6	Landskrona
Djurgårdsskolan 1 4-5	Eskilstuna
Fräsegårdsskolan F-6	Trollhättan
Gröna dalen	Håbo
Gullviksskolan Malmö	
Höglundaskolan	Haninge
Kryddgårdsskolan	Malmö
Mariebergsskolan	Skara
Nydalaskolan	Malmö
Rosengårdsskolan	Malmö
Stavsborgsskolan	Nacka
Tärnan F-6	Vänersborg